

**Posudek na disertační práci Zdenko Maršálka,
„Česká“, nebo „československá“ armáda? Národnostní složení
československých vojenských jednotek v zahraničí
v letech 1939-1945**

Když jsem psal před třemi měsíci posudek na obsáhlou disertaci kol. Veselého, kde jsem vznášel otázku, zda by neměl být u disertačních prací přece jenom stanoven i nějaký maximální limit, netušil jsem, že vzápětí dostanu k posouzení práci ještě rozsáhlejší. Nicméně pokud se podíváme na publikační činnost autora, není divu: nebývá zvykem, aby autor disertace měl za sebou tolik dílčích titulů předem vydaných, ať v podobě studií či také knižních publikací... To jen předem naznačuje, jak hluboký záběr – metodologický, znalosti literatury či archivního výzkumu – tato disertace má, zejména se zřetelem k tomu, že autor se podílel na jednom z unikátních projektů pro naše vojenské dějiny – elektronické databázi všech příslušníků československých vojenských jednotek (cca 90 000), což se mu stalo naprosto vynikajícím zdrojem a výchozí pozicí pro zpracování disertace. Zároveň si je ale autor dobře vědom úskalí některých typů zdrojových dokumentů, zejména nejružnějších dobových seznamů vykazujících jak národnostní, tak i zvláště konfesní příslušnost, v nichž se vzhledem k tehdejších animozitě antiněmecké či také antisemitské mohly objevit nepravdivé údaje. Toto všechno mu práci rozhodně neulehčilo, na rozdíl od jiných témat (např. z oblasti hospodářských dějin) je právě tato oblast pro kvantifikaci velmi problematická.

Kvalitu práce naznačují již vlastní úvodní pasáže – opravdu nebývá zvykem, aby úvodní kapitoly přesáhly 100 stran. Jako hlavní cíl práce z hlediska metodologie si autor vytkl využití statistických metod v historii, na jehož podkladě by pak rekonstruoval vývoj národnostní struktury v československých zahraničních jednotkách. Možná bych jen přehodil pořadí jednotlivých úvodních částí, kde metodologii a cíle práce včetně rozboru literatury a pramenů bych viděl spíše jako součást samotného úvodu.

Vlastním jádrem disertace je čtvrtý oddíl, zabývající se nejprve rozborem situace československé armády ve Francii a po její porážce ve Velké Británii, na ni navazuje situace na východní frontě a také u československé vojenské jednotky na Blízkém východě. V jejím úvodu mi trochu chybí „polská“ kapitola budování československých vojenských jednotek v zahraničí, byť podklady pro statistickou práci by se i u ní daly nalézt (seznamy – byť ne zcela úplné – prezentovaných v bronowickém táboře). Pozastavil bych se na názvem polské jednotky: variant se nabízí více, ale ta autorem použitá dvouvarianta (Československý legion, resp. Český a slovenský legion /s. 330/) si myslím mezi ně nepatří (oficiální název podle dekretu polského prezidenta zněl *české a slovenské legie*, tradiční často užívaný název i v naší historiografii byl také *polský legion* /užitý také na s. 332/), asi by bylo dobré se rozhodnout pro jeden

název. Nicméně to beru relativně marginální poznámku vzhledem k celkovému objemu práce. Stejně tak designování gen. S. Ingra domácím odbojem (s. 114) je trochu složitější, Ingr si svůj odjezd do exilu de facto vyžádal přes E. Beneše.

Kapitola zahrnující francouzské období se zabývá od prvopočátků vznikem a budováním 1. československé divize v jihofrancouzském Agde až po její zasazení na francouzsko-německé frontě. Zajímavě působí citování jmen méně známých vojenských osob formou iniciál (jak autor v úvodu konstatuje, činí tak v rámci respektování ochrany soukromí), doufám jen, že Ústavní soud nám svým budoucím rozhodnutím neznemožní zcela tento typ výzkumu...

Nesporně zajímavá je sociální analýza mobilizovaných vojáků, kde hlavní roli sehráli krajané žijící ve Francii, převážně patřící k sociálně slabším vrstvám. Samostatnou kapitolou jsou pak Slováci, kteří raději volili internaci jako nepřátelské osoby, když odmítli vstup do československé armády. Jako možnou inspiraci pro další rozvoj tohoto výzkumu je možno uvést prameny ze Slovenského národního archivu v Bratislavě, kde v aktech tamního slovenského ministerstva zahraničních věcí jsou žádosti slovenských krajanů z Francie o pomoc, aby nemuseli vstoupit do československé armády, stejně jako bohaté materiály Slovenské repatriační komise, která působila v Paříži po francouzské porážce.

Neméně důležitá je i analýza interbrigadistů přijatých do československých jednotek, také díky určitým mýtům, které jsou s touto vojenskou částí spojeny, zejména kvůli její pozdější úloze při nepokojích v československé armádě na britských ostrovech.

Zajímavě vyznívá i analýza ztrát československé armády ve Francii, kde se na úbytku podíleli v hlavní a největší míře krajanské z území francouzského impéria a Belgie, v případě dobrovolníků z ČSR činil úbytek jen 4,5 %. Vedle analýzy celkových čísel autor přistoupil i k dílčí analýze na příkladu ženijní roty, která mu umožnila detailnější rozbor nejen čísel, ale i konkrétních příkladů národnostních projevů.

Následující kapitola je věnována československým jednotkám v Británii od jejich prvopočátků, přes příjezd hlavní části jednotek z poražené Francie a onu nešťastnou vzpouru v Cholmondeley (kde víceméně potvrdil a upřesnil doposud deklarované složení vzbouřenců) a také potvrdil stabilizační úlohu „tvrdého jádra“ rekrutujícího se z českých dobrovolníků z okupované vlasti. Následující pasáže pak analyzují průběh další doplňování jednotek v následujících letech a problémy s tím spojené, končící spojením s jednotkou ze Blízkého Východu. Díky tomu mohla vzniknout Čs. samostatná obrněná brigáda, které se objevily nové zdroje v podobě válečných zajatců – čs. občanů. Stejně jako v případě Francie se autor uchýlil k dílčí analýze v rámci menší jednotky (2. motoroty), na jejímž příkladu demonstroval postupující proces „čechizace“ na sklonku války atd. V závěru pak sumarizuje své poznatky, významné např. také v tom, že vojáci neslovenské mateřské řeči (němčina, maďarština) byli židovského původu.

Následující kapitola je věnována východní frontě. Jak autor v úvodu kapitoly deklaruje, na rozdíl od předchozí detailní analýzy „západních“ jednotek“ na podkladě zmíněné databáze VÚA-VHA, východní jednotky pojal především na základě literatury. Počíná historii přechodem „polského legionu“ na území okupované sovětskými vojsky. Zde by bylo možno (pro knižní vydání) doplnit analýzu jednotlivých transportů čs. vojáků, které se vracely ze SSSR na západ (jmenné seznamy uložené ve VHA, f. Polský legion, sign. 11/2). Dále analyzuje postupné doplňování a reorganizaci československých jednotek na sovětské půdě až do vybudování 1. čs. armádního sboru v SSSR. Autorova porovnání jsou velmi zajímavá a v některých ohledech rozbíjející tradovaná tvrzení, např. je velmi významné zjištění, že se na konci roku 1944 počty „západních“ a „východních“ jednotek takřka vyrovnaly, když doposud z hlediska početních stavů byl armádní sbor v SSSR vždy nadřazován (což ovšem byla až záležitost následujících měsíců a masové mobilizace na osvobozeném slovenském území).

Následuje kapitola věnovaná československé jednotce na Blízkém východě, od prvopočátků formování¹ až k jejímu nejvyššímu stupni – protiletadlovému pluku. Všechny čtyři kapitoly čtvrtého oddílu nejsou plně porovnatelné, vyvstává zřetelná disproporce mezi hloubkou záběru mezi prvními dvěma (Francie a Británie) a druhými dvěma (SSSR a Blízký východ), ale autor tuto skutečnost vždy deklaruje v úvodu k nim.

Konečně pátý oddíl, nazvaný Z odlišných břehů, se věnuje národnostní problematice z pohledu jednotlivých národností, kde si autor vybral problém Rusínů² a Ukrajinců a jejich působení a uplatnění v československé zahraniční armádě (zejména její východní složce) a také se zabývá ve stejném smyslu otázkou židovskou. Je trochu škoda, že ponechal stranou – už kvůli možné komparaci – otázku německou, kde pouze odkazuje na své vydané studie (pro případnou publikaci by bylo dobré ji zakomponovat).

Závěrečná kapitola, nazvaná Poznatky, závěry, hypotézy, sumarizuje význam československých vojenských jednotek a jejich úlohu, kterou hrály ve druhé světové válce, také na základě doplňkových grafů. Autor se zde pouští také do dalších komparací, mj. také do srovnání výchozích pozic prvního a druhého vojenského odboje. Zajímalo by mě odůvodnění závěru, že československá armáda byla národnostně nejpestřejším celkem. Prosté autorovo

¹ Možná by stálo za to zohlednit v ní vzpomínky konzula J. M. Kadlece, které vyšly pod názvem *Svatá zem v odboji* (Praha: Orientální ústav 1947), kde se zmiňuje jak o transportech do Francie, tak o mobilizaci na palestinském území.

² Trochu bych polemizoval o zrušení kanceláře pro Podkarpatskou Rus (s. 470). Šlo o organizační změnu v rámci ministerstva vnitra, kde se kancelář měla přetvořit v referát MV pro PR. Viz příslušný svazek zápisů exilové vlády (1943 – III/2). Pro otázku Podkarpatských Rusínů by bylo dobré v otázce výchozích počtů využít Borákovy práce o jejich perzekuci v gulazích.

tvrzení, že ostatní „exilové“ armády tak pestré nebyly, se mi nezdá dostačující (zejména ve vztahu k jugoslávským a polským jednotkám). Tady by byl třeba alespoň krátký informativní nástin k tomuto porovnání (včetně odkazů na literaturu, která je zejména v polském případě bohatá...), který by byl, myslím, velmi nosný pro celou práci. Řada autorových závěrů potvrzuje dosavadní výsledky dosavadních bádání, část (včetně hypotéz), přináší zajímavá konstatování, týkající se kupř. proměn národnostních kategorií.

Práce je pak doplněna nezbytným seznamem pramenů a literatury. Co se týče pramenné základny, nemám připomínek, možná jen, že sbírky z VÚA-VHA, uvedené v seznamu by vedle čísel měly být uvedeny i obsahovým vyjádřením, resp. názvem (37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby apod.)

Přílohy pak dokumentují jednotlivé typy zdrojových dokumentů, počínaje kmenovými listy přes různé dotazníky až po již zmíněné grafy, dokumentující vývoj národnostní struktury čs. jednotek jak celkově, tak i na západě a na východě.

Předložená práce přes drobné výtky zcela jistě splňuje všechny nároky, které jsou na tento druh prací kladeny. Považuji ji za tvůrčí badatelský počín, je původním a originálním dílem, zpracovaným na základě podrobného archivního výzkumu, přináší nové a doposud nepublikované poznatky. Posunuje zásadním způsobem výzkum vojenských dějin druhého československého odboje a reviduje na základě archivního výzkumu řadu zažitých stereotypů. Velmi solidní je i její stránka jazyková, kde (nehledě na některé marginálie jazykové i faktické, jež jsou daní za obsáhlý text, viz např. na s. 387 – vládní delegace odletěla do Moskvy až 9. března a prezident ji následoval až 11. března) autorovi vyslovuji absolutorium. Jen doufám, že spatří světlo světa v knižní podobě, byť při té příležitosti by měl asi trochu být upraven název, z něhož by jasně vyplývalo, že klíčové jsou pro ni pozemní jednotky. Stane se svými statistikami určitě skvělým základem pro další výzkum.

Plně ji doporučuji k ústní obhajobě.

doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

30. července 2014